

JELLEMRAJZOK

IRTA

CSENGERY ANTAL

NAGY PÁL. - BEÖTHY ÖDÖN. - SZENTKIRÁLYI MÓRICZ. -
B. EÖTVÖS JÓZSEF. - ADALÉK KOSSUTH JELLEMZÉSÉHEZ. -
EGY PÁR VONÁS GR. DESSEWFFY JÓZSEF ÉS KAZINCZY
JELLEMZÉSÉHEZ.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA. 1898.

<http://mektukor.oszk.hu/06700/06713/06713.htm#4>

ADALÉK KOSSUTH JELLEMZÉSÉHEZ.

(1850.)

Kétszeresen nehéz a történetíró föladata, midőn férfiak fölött kell ítéletet mondania, a kik súlyos időkben egy nemzet közügyeit vezették, - ítéletet azonnal, a mint letűntek a cselekvés piaczáról, és oly időben, mikor a jelen nagy aggodalmai nem engedik az olvasót kiábrándulni a mult csalódásaiból.[3]

És mégis megkísértjük e föladatot, nem történetet, nem életírást, még csak nem is teljes jellemrajzot adva. A történetíráshoz, az életrajzhoz nincsenek is együtt az adatok. Sok részlet, körülmény, viszony és indok vár földerítést még az időtől.

Mi csak az általános benyomásról adunk számot, a mit a tragédia hősének szereplése tőn reánk, a katasztrófa után, a függöny legördültével.

Még alig aludt ki a világítás. Szemeink előtt a szereplők, szemünk előtt a hős pályája.

Úgy akarta a sors, hogy bíráló szemekkel, elfogultság nélkül kísérjük figyelemmel szereplését kezdettől végig.

Egy fényes meteor pályája a magyar közélet láthatárán. Letűnte után sem szűnt meg a varázs, mely alatt állottak szemlélői.

Honnan e varázs, honnan e bámulat?

Nagyobb szónokot keveset ismert a világtörténet.

Népszónokot értünk. Mert Kossuth szónoklata nem a parlamenti szószékek nagyszerű, kimerítő ékesenszólása, hol a nyelv a tárgyhoz és célhoz képest változatos, hol a gondolatok nagyszerűek, a kifejezés egyszerű. Inkább hasonlít beszéde a szenvedélyes clubbi szónoklathoz. Több benne a hangzatosság, mint a lényeg; több a szónoki áradozás, mint a szabatosság megengedi; több a szónoki fogás, a rhetori ügyesség, az államtudományi ismeretnél. Nem oly mély, mint áradozó. Inkább betölti a fület, mint a lelket. Rábeszélésében több a mi hízeleg, vonz, ígéz, varázsol, mint az ok, mely meggyőz. Lamartine inkább, mint Mirabeau.

Kossuthnak, mint Lamartinének, szerencsés, eleven imaginációja, széles, fogékony és friss emlékezőtehetsége mindent megtart és visszaad. Nagy emlékezőtehetsége öröklik mind a kettőnél mind a fölött, a mit látott, hallott és olvasott. S eleven dús képzelemmel szedik elő a szükséges anyagokat. Előszednek, föltárnak mindent. Mint Szemere mondá Kossuthról: neki nincsen is tára; ő csupa kirakat (Auslage).

S Kossuth, mint Lamartine, csodás tehetséggel bírt elsajátítani mások eszméit. Journalistai működését, államférfiúi pályáját nem jellemzi eredetiség, találékonyság. Az 1832-36-diki országgyűlés államférfiainak egy eszméjét sem vitte előbb. Ez az országgyűlés volt iskolája Kossuthnak; az ott fölmerült nézetek terjesztése legfőbb érdeme. Tanúja volt ő, minő lökést adott ez országgyűlés a nemzet értelmiségének. Kilencz rendszeres dolgozat volt ez országgyűlés kezdetén munkakörül kitűzve. A reformok egész tág mezeje. Kossuth e rendszeres munkálatok javaslatait, majd politikai barátainak e munkálatok egyes tárgyai körül kifejtett nézeteit aggatta föl szónoklatai virágaival. Mint az 1848-diki országgyűlésen az ellenzék vezérlő tanácskozmányainak határozatait. Államgazdasági téren előbb Smith, majd Liszt, s hazánkfiak közül Pejacsevics és Trefort, utóbb Szabó Pál jelölték ki irányát. Az örökváltság ügyében Bezerédj István és a banktervek írói, s az ősiség kérdésében főleg Szentkirályi és az 1834-diki kerületi tárgyalások adtak neki kiindulási pontokat. A városi és adóügyben sokat merített a régi rendszeres munkálatokból. Erdély és a Részek ügyében tartott szónoklataihoz Kölcsey dolgozatai nyújtottak kimerítő anyagokat. A büntető törvénykönyv elveire nézve, az országos küldöttség megállapodásai és különvéleményei képezik úgyszólván egyedüli tankönyveit. Ide járultak utóbb Pestmegye bizottsági javaslatai a büntető törvénykezés javítása körül, főleg Nyáry Pál indítványai.

Csak hogy a mit mások megpendítettek, Kossuth sokkal szebben, megnyerőbb modorban tudta előadni. Ez az oka, hogy a legtöbbször őt bízták meg az indítványozással. Mindig a megvitatott eszmék, a kész indítványok piedestáljára állott. S a közönség az ő kezében látja lobogni folyvást az előhaladás, a reformeszmék vezérszövétnekét, holott ő nem volt alkotó szellem. A szenvedélyes, izgató szónoklat lélektani törvényei szerint sem lehetett az.

A költészet és szónoklat külön szakokat képeznek a nemzetek életében. A költészetben valamely nemzetnél annál több a rhetorica, minél inkább pezsdül a közélet: s viszont a csak most ébredező nemzet szónoklataiban még szükségkép sok a költészet. Ezt látjuk Kossuth szónoklatán is. Mintha csak Vörösmartyt folytatná gyakorta prózában. Kép és hasonlat, hangzatos phrasisok állanak többször okok helyett; s a nyelv kevésbbé férfias és erőteljes, mint szenvedélyes, lázas; míg a dallamos és virágos stíl dagályba nem egyszer csap át.

Első tekintetre teljes hangzású körmondatai Cicero és a régi szónoklat más nagy mintáihoz látszottak inkább hasonlítani, mint a parlamenti szónoklat újabb remekeihez. A mai szónokok nyelve közelebb áll a közbeszédhez, az előadó, a társalgó nyelvhez. Kossuth hosszú körmondatainak ünnepélyes folyamatában volt bizonyos keleties lassúság, méltóság, a mi előadásának irodalomban és szószéken saját színt kölcsönzött, mely keleti, sujtásos, phrasisos nemzetünk izlésének egészen megfelelt. Több költőiség, elevenebb colorit, a régi szónoklat classikus egyszerűsége ellenében. A magyar fórum még nem vetkőzte le a színpad költői pathosát. S mit is beszélünk classikus egyszerűségről a romantikus korban?

Megyéink, társulataink apró szószékein s kisebb fontosságú ügyek körül is ugyanaz a pathosz áradozott akkor országszerte. Még a divatlapok vidéki bálreferensei is cothurnusban szoktak megjelenni. Kossuthnak azonban a journalistai, írói gyakorlás is sok előnyt adott a közpálya legtöbb embere fölött. Nem csak ragyogóbb, művészebb és szabatosb alakban is ömledtek gondolatai. Nyelve gondosabb és mégis kevésbbé volt keresett. A szónoki dithyrambok, melyek oly affectáltak voltak másoknál, valódi szónoki érből látszottak Kossuthnál eredni, oly

természetesen, hogy szónoklata gyakran a csalódásig hasonlított a nagy ékesen szóláshoz. A homályos költői ömlengés mélységnek tetszett, s a nagy szók nagy dolgoknak mutatkoztak.

E tekintetben oly formán állott Kossuth a magyar szónokok közt, mint Lamartine a francziák között. Csakhogy Franciaország szószéke emelkedettebb hely annál a széknél, melyet Pestmegye zöld asztala mellett Kossuth elfoglalt. Ott a szempont is emelkedettebb volt. S Kossuth szónoki áradásaiban több dagály; Lamartine beszédeiben több egyszerű költői eszme. Mindkettejőknél sok ragyogó féligazság, melegség, emelkedettség. Kossuth retoribb; Lamartine költőibb. Kossuth nyelve erősebb kifejezni a forum szenvedélyeit, mint Lamartine lyrája. Ennek a nyelve már egészen a költészet prózája, mint Cormenin mondja; csak a rím hiányzik hozzá. Lamartine inkább költő, mint szónok; Kossuth inkább szónok. Egyik sem államférfiú!

Irodalmi nyelv, műgond tekintetében, az egykorú magyar szónokok között csak Szemere múlta őt felül. De míg ennél a szép forma több mélységet, több tartalmat fődözött: Kossuth viszont az előadás mesterségében, s hatás és melegség tekintetében múlta fölül Szemerét. Ennek beszédében, mely az értelmet akarta meggyőzni, drágakövek gyanánt ragyogtak, de nem melegítettek a szép költői eszmék: míg Kossuth a kedélyt hatotta át, a szenvedélyeket izgatta föl, az érzelmeket hódította meg.

Kossuthnak leghatásosabb szónoklataiban is hasztalan keresünk sok eszmét, tartalmat. Hogy saját szavaival éljünk: többnyire «csak hegyét lengette végig az elveknek és tényalapoknak, miként szellő a kalásztengert végig lengeti». Kerülte az elméleti vitákat, mint maga bevallá Desseffy Aurél ellenében. Annál több volt beszédében az ékesen hangzó phrasis, a nagy szó. Ott találjuk az újkor általános eszméit, jelszavait, zászló-föliratait, a melyek után indul a sokaság. Úgy művelte ki magát, mint Kemény írta róla, hogy a tömeg minden előítéleteit és előszereteteit átvigye a polgáriasodásba s a magasabb szónoklat mezején népszónok maradjon. S különösen értett Kossuth hízelegni a nemzeti hiúságnak, a magyar büszkeséghez, a hazafiúi önérzethez szólani.

Hasztalan keressük beszédeiben Mirabeau és Chatam rögtöni kitöréseit, melyeket mintegy az ihlet sugall; azokat a rövid mondatokat, melyek villámként gyujtanak és sujtanak; a mondatokat, melyek a válság pillanatában érkezve, határozó befolyással voltak a nagy kérdések eldöntésére; a mondatokat, a melyek azonnal példabeszédeké válnak, a melyeket még most is mindenki idéz: mindazonáltal Kossuthnak is voltak néha szerencsés ötletei, nevek és phrasisok, a melyek nagy hatást idéztek elő. Most is emlékszem az iszonyú hatásra, a perczekig tartó éljenzésre, midőn Pestmegye közgyűlésén az Apponyi kormány administratori rendszeréről szólván, elkiáltotta a «Kreishauptmann» nevet. S midőn a pesti országgyűlés egyhangúlag megajánlotta a haza védelmére a kétszázezer katonát: ki nem emlékszik Kossuth szavaira: «Önök mindnyájan fölállottak, és én leborulok e nemzet nagysága előtt!»

Emelt vagy porba rántott Kossuth szónoklata. Nem fejtette ki a tárgyat, csak megvilágosította. Miként a villám. S mégis sokakat magcsalt a fény. Mint a nap, mint a hold képe a víz tükörében, a felületen ragyogott, de mélyen látszott.

Kossuthban mély meggyőződés mutatkozott, hosszas tanulmány, alapos ismeret eredménye:

de valóban nem volt egyéb bizonyos ihletnél, mely inkább az érzés, mint az értelem kifolyása. Erős képzelődés, lángérzelemmel, lázas szenvedély s ingerült kedély, mely a hazafiúi fájdalom kitöréseinek oly dús forrása.

Ne feledjük, hogy szónoki pályája fogsága után kezdődött. Emelte nimbuszát a politikai martyr-koszorú. A sápadt arczon, mely különben csak az éjjeli lámpafényben tűnt volna föl, a szenvedő hazafi halvány képét látta a közönség. Oly dolog, mely által teljesen biztosítva volt már előre a hatás legfőbb tényezője, a nemzet részvéte.

De különben is érdekes volt e férfiú külseje. Most sápadt, halvány arcz, a melytől Caesar félt, majd nyílt, derült tekintet, férfias határozottság kifejezésével. Az izgatottság gyakran kimerítette; betegnek látszott, annyival inkább lekötve a közönség rokonszenvét. S ki nem emlékezik a csodahatásra, midőn a beteg meg' összeszedvén erejét, hirtelen fölállott, ekkép kiáltva föl: »Nem, csak azért sem leszek beteg!« A fölhevülés visszaadta a sápadt arcnak az eleven színt. S mindez a nagy közönség előtt; a midőn a beteg hazafi teljes erejét igényelték a hon válságos ügyei. A csalódás, a hatás tökéletes volt. A hazafiúi lelkesedés meggyógyította a beteget, erőt adott a hanyatlónak.

Lord Chatamról írják, hogy első ifjúsága óta sokat szenvedett köszvényben, de a figyelmesebb vizsgálók előtt úgy rémlett, mintha ez a köszvény néha akaratahoz képest nagyobb vagy kisebb mértékben gyötörte volna a beteget, a szerint, a mint jónak látta, miatta vagy kimaradni valamely nagy fontosságú ülésből, vagy rendkívüli érdekét az által is tanúsítani, s beszéde hatását az által is emelni, hogy flannelle és mankóval, a köszvény egész pompájában jelent meg a parlamentben.

Akaratlanul is eszünkbe juttatja a nagy angol szónokot a főntebb érintett jelenet Kossuth parlamenti életéből. Most is előttünk áll a nagy izgató, igénytelen közhonvéd öltözetében. Rienzi a néptribuni palástban. Ő is tudta, hogy a tömegnek nem csak füléhez, szeméhez is kell szólani. Látjuk, miként lép szószékre erőtlenül, betegen. Leül, a hol mások állani szoktak. Lassú, alig érthető hangon kezdi beszédét. S a lelkesedés elragadó perczében hirtelen fölüdül, fölugrik. Elhányja mankóit, mint Chatam lord; fölveszi ágyát és jár, mint az újszövetségi beteg. S szónoklata teljes erőben áradoz.

Ennyi látmány a szemnek! S a fül nem hallott kellemesebb hangot, mint Kossuth orgánuma a szószéken. E nagyterjedelmű, tiszta, csengő hang, az izgató politika, a forradalmi irány e gyönyörű sirén hangja. S e szép orgánumhoz teljes iskola, ha szabad e kifejezést az énekesekről a szónokra alkalmaznunk. Kossuth valóban mesterileg tudott bánni hangjával, mely egészen hatalmában volt. Megvolt e hangnak kelleme, csengése, hathatósága és nagy terjedelme. S rendkívül folyékony volt előadása, rohamosság nélkül; minden szava a legtisztábban érthető az utolsó szótagig. Csak az a betűnek megnyújtása némely szóokban (árrá nézve stb.) árult el nála némi vidéki szőejtést. Egyébként senki sem beszélte tisztábban a magyar nyelvet. S az élénk, folyó, hangzatos előadást nemes és választékos taglejtés kísérte.

A mi beszéde részeit illeti: mint vezérczikkeinél, rendesen a bevezetésre és befejezésre fordított legnagyobb gondot. Mirabeaunak is a megkezdés látszott okozni legtöbb nehézséget. Az ő hibája is némi készültségben és követelésben állott beszédei kezdetén. Olvassuk róla,

hogy rendesen némi zavarral kezdte beszédét, gyakran akadozott, bár érdeket gerjesztő módon. Az ember mintegy látta, hogy keresi a leghelyesebb kifejezést, hogy tolja félre, válogatja, mérlegeli a szavakat, mindaddig, míg neki nem lelkesült. Kossuth rendesen folyékonyabban mondta, mert betanulta a készített bevezetést. A műgond azonban, melylyel e bevezetések készültek, szintoly kevéssé vált gyakran előnyére szónoklatának, mint vezérczikkeinek! Olvassátok vezérczikkei bevezetéseit! Mily keresettség, mennyi költői ömlengés, ábránd, dagály, legtöbbször nem illő az egyszerű tárgyhöz. Pedig arra voltak számítva e bevezetések, a mire a költőknél, - a hangulat előkészítésére.

Sikerültebbek voltak rendesen befejezései.

Beszéde folytán rendesen erősebb volt a támadásban, mint a védelemben.

Dumont írja Mirabeauról, hogy a körülte zúgó hullámok nem indíthatták meg, hogy a bántalmak közepett is ura maradt szenvedelmeinek. Kossuthról ezt nem mondhatni el; nem mondhatjuk el, - a mit szintén megjegyeztek Mirabeauról, - hogy a Senator komolyságából nem vetkezett ki soha, vagy hogy az opera villámlásait és mennydörgéseit, mint Mirabeau maga szokta mondani, megvetette volna.

Kossuthból minduntalan kitör a sértett önérzet, hogy ne mondjuk hiúság. Indok helyett nem egyszer vetette mérlegbe kifogástalan hazafiságát, szenvedéseit a haza ügyéért, s habár mindenkor a legalázatosabb szerénység phrasisaival körülaggatva, közhasznú fáradozásait, érdemeit.

Nagy előnye volt mint népszónoknak, - miként már Kemény Zsigmond megjegyezte, - hogy félig készült, félig rögtönzött beszédei soha sem voltak az unalmasságig hosszúak vagy a figyelemfárasztásig tartalmasak. S mindig hatottak, mert bennök emelkedettség és csillám volt, mélység és sötétség nélkül; és gyakran egy fölkiáltásban, vagy egy mellékeszmében a szenvedélyeknek egész fürgetege tört ki.

Kossuth teljesen ismerte s olykor túl is becsülte a hatást, melyet szónoklatával előidézni képes volt.

Ki Lamartine történelmét a februári forradalomról olvassa: minden lépten-nyomon találkozik benne Mr. de Lamartine-nal. Lamartine mondja, hogy tőle függött a respublica sorsa, midőn az orleansi hercegnő a parlamentben jelen volt. Kossuth hasonló emlékiratot írna. Nem dicsekvék-e, hogy a márcziusi napokban Bécsben kezében tartotta a dynastia sorsát?

Lamartine mondja, hogy nála a kormányforma csupán a körülmények kérdése. Kossuthnál az egész politika az exigentiák tudománya. Oly tanok, melyekkel meglehetősen ruganyosság fér össze. De Lamartinenak voltak határai, a melyeken soha nem ment túl. A socialismus, a terrorismus képezték e határokat. Kossuthnál bajos volna megjelölni, hol végződik az exigentiák határa. Az eszmék elfogadásában nála elég ajánlólevél volt a szabadelvűség, tekintet nélkül felekezetekre, iskolákra. Bizonyos könnyelmű politikai eccecticismusa a legújabb eszméknek, elméleteknek, a mi akkor a magyar ellenzék többségét csaknem általában jellemezte.

Robespierriről mondják, hogy Rousseau volt a szószéken, a XVIII. század bölcsészete.

Kossuth a XIX. század általános eszméit képviselte, az eszméket, melyek mozgásban tartották a népeket, az újkor jelszavait. De az általános eszmékhez nem csatlakozott a részletek ismerete. Inkább olvasta és tanulta a napi sajtót, mint a codexeket, a népek intézményeit. Minek is, mikor azt hitte, hogy «az európai status-szerkezetek megyei rendszerünkhöz semmi hasonlót nem mutatnak; az ezekből elvont elméletek eme rendszer természetével nem egyeznek». S részletes tanulmányokra nem is bírt elég nyugodtsággal izgatott kedélye. A középkori intézmények szemléletétől, melyeket a magyar politika conservált, az újabb kor általános eszméi vonták magokra minden figyelmét, a történeti folyam tanulása nélkül, a melyen más nemzetek fejlődése átment. Részletek untatják a tömeget: általános eszmék vonzzák az izgatót. De innen volt aztán, hogy az általános eszmék áramlata vitte őt. Az új társadalmi rendet, minden viszonyában még nem ismerte, s a socialistákkal már az új társadalom bajainak orvoslásán törte fejét. Még nem bírtuk, a mit Franciaországban Guizot conserválni akart, s már Louis Blanc és Proudhon elméletei után kapkodott. Ipar még nem volt ez országban s máris a munkarendezés nagy problémáján törte fejét. Tervet is adott a munkarendezésről a Hetilapban. Elmés terv, de nem eredeti. Régen olvastuk egy socialista regényben.

Ne csodálkozzunk e kapkodáson az új, az általános eszmék után. A magyar ellenzék a 1832-36-diki országgyűlésig csupán a védelemre, az alkotmány védelmére volt szorítva. Ez országgyűlés vezérei az új eszmék egész seregét pendítették meg. De alig fordult az eszmék fölé a közfigyelem: újabb sérelmek következtek; s az alkotás helyett ismét a védelem, a támadás lett a független honfiak életföladata. Az 1840-diki országgyűlés rövid fegyverszünetet eszközölt. Most ismét az alkotásra gondoltak jobbjaik; reformeszmék forrongtak az agyakban. De a reformok megghiúsulása az 1843-1844-diki országgyűlésen; újabb sérelmek, a helyhatósági rendszernek, akkor az alkotmányos élet és önkormányzat legfőbb biztosítékának megtámadása ismét a kormány ostromlására tömörítette az ellenzék zömét, úgy hogy még az 1848-at közvetlenül megelőzőtt években és oly férfiak részéről is, mint gróf Batthyány Lajos, intéztettek kísérletek elnémítani azt a kis töredéket, mely a reformeszmék vitatását is idején látta. Eötvöst és Trefortot csakugyan kényszerítették, hogy elhallgassanak. Visszavonultak hosszabb időre a Pesti Hírlap szerkesztőségétől. «Nem reformerekre», mondá Batthyány Lajos, «izgatóra, vérebre, mely folyvást a kormány fülén csüggjön, van szüksége most a nemzetnek!»

Az izgatási politika mit törődik a rendszer megvitatásával s egyes kérdéseknél a részletek kifejtésével; mit törődik még a következetességgel is. Csak jelszókra van szüksége, melyek után induljon a tömeg. S e jelszók koronként változnak, a szükség szerint.

A szabadság iránt, bárminő téren, nem volt a ki több előszeretettel viseltetett volna, mint a nagy magyar izgató. Hogyne pártolta volna a kereskedelmi szabadságot is! «Alig vagyunk képesek is megfogni,» - írja 1841-ben - «miként vehetett erőt egész nemzeteken a balgatag gondolat, hogy a mit egy nemzet a kereskedésben nyer, azt a másik elveszti. A szabad kereskedés nem emel egy nemzetet a másik fölébe, hanem mindkettőnek jólétét és éldeleteit nagyobb mértékben szaporítja.» S alig egy pár hónap múlva, annyi idő után, a mennyit a Liszt Frigyes munkája elolvasása igényelt, ugyanazon férfiú írja: «hogy a Quesnay-Smith-féle úgynevezett kereskedelmi szabadságot helyesebben elszegényítési szabadságnak kellett volna nevezniök, Cosmopolitikus, tehát antinationalis elmélet.»[4]

Folytassuk-e az idézeteket.

Ugyanazon férfiú, a ki azt mondja, «hogy az ipar dolga csak akkor van jól, ha csupán azon erőfölösleg fordul a műiparra, mely a földművelési érdekek tökéletes földözése után fönmaradt»; a ki 1841-ben úgy vélekedik, hogy: «Magyarországnak még igen soká földművelő országnak kell lennie»; s az 1842-dik év elején javasolja, hogy «vámszövetségre lépünk az ausztriai örökös tartományokkal»; ugyanazon férfiú mondjuk, mihelyt Pozsonyból megindult a jelszó, hogy «házunk küszöbénél állítsuk föl a védvámokat, ha nem állíthatjuk föl határainkon!» élére áll a védegyleti mozgalomnak, mint éltető lelke, vezére.

Megrójuk-e a következetlenséget?

Gyakori eset egy izgató szónok pályáján.

S ha ez esetben az izgató elrontotta a reformer szerencsésb kezdeményezését: van viszont eset, hogy az izgató hozza helyre a reformer tévedéseit.

A magyar municipalis intézménynél tökéletesebb politikai szervezetet, államrendszert nem ismert Kossuth.

«Miként az angol parlamenti tag» - úgymond - «magasúlni érzi kebelét a gondolatnál, hogy világrészek sorsáról tanácskozhatnak, határozhat: akként minden magyar nemes magasúlni érezheti kebelét a gondolatnál, hogy megbecsülhetetlen megyei rendszerünknel fogva ő is hivatva van, a nemzet nagy ügyeinek elintézéséhez hozzászólni; a nemzeti jogok megőrzésében tetteles befolyással részt venni.»

Nem ok nélkül emeltük ki az angol határozási joggal szemben a magyarnak meddő hozzászólási jogát. Kossuthnak nem a kiáltó ellentét tűnt föl e körmondatban; azt hitte, a hasonlat tökéletes.

Föltűntek ugyan olykor előtte is a visszaélések, közéletünk nyomorúságai. Ő maga írta, hogy: «A szónoklatnak varázsereje órákon át hullámoztatja az éber részvét indulatait; de elkövetkeznek a beligazgatás apróknak mondott tárgyai: és az izzadó tömeg ajtónak rohan, és a székek, melyekről néhány percz előtt hatalmas szózatok emelkedtek, megüresülnek egész sorokban.» Jól látta ő, hogy a megyékben «a közigazgatás nem áll oly lábon, a minőn állania kellene»; látta és nem egyszer megbélyegezte a tisztviselők basáskodó visszaéléseit, az úgynevezett «ültelgvirtusokat», a kik ellen a megyei rendszer védelmet nem nyújtott; látta és nem egyszer kiemelte az uralkodó «tiszteletlenséget a törvény iránt»; s választásoknál sőt immár a köztanácskozásokban is a korteskedés lélekvasárló üzelmeit: de úgy vélekedett, «hogy nem az intézményekben, hanem a szellemben fekszik a baj». «Rendszerünk theoriája - úgymond - szép, gyönyörű: de hiányzik a szellem, mely azt éltesse és a néptömegben kevés iránta a bizalom.»[5] S ha arról vádolták a megyei rendszert, hogy a nemzetet késlelteti haladásában: «lassan haladjunk bár» - válaszolt a türelmetlen izgató, - csak hogy biztosan. Nemzetek sorsa nem méretik, maroknyi napjaink mértéke szerint.» A rendszer elméletéhez kétely nem férhetett szerinte. Nem politikai meggyőződés, politikai hitvallás volt ez ő nála. Ő bálványozta a magyar megyei rendszert, «a melyben - mint írta - «a magyarok Istenének

gondviselése e nemzetnél megtestesült,» mely, - hogy ismét szavait idézzük - «annyira összeforrott a nemzet életével, hogy az ahhozi intuitívus ragaszkodás, valamint az istenség iránti hit, gyámokokra nem szorul.»

E politikai rajongás előtt szükségkép eretnekségnek tűnt föl minden szó, mely a magyar municipalis szerkezet, mint államrendszer ellen, emeltetett; minden törekvés, az országos központosítás, a parlamenti kormányrendszer után.

S a nagy izgatónak mégis úgy hozta sorsa magával, hogy ő volt egyike azoknak, ő volt a legfőbb a fők között, a kik 1848-ban e kormányrendszert kikiáltották. Avagy lehetett-e másképen? Az államfejlődésnek megvannak koronként általános törvényei. A nagy világesemények közt a magyar izgató is szükségkép az általános, a nagy, a világeszmék befolyása alatt állott.

Annál közvetlenebbül engedhette át magát e világeszmék befolyásának, minél kevésbbé voltak magának határozott eszméi a magyar állam teljes átalakításáról, minél kevésbbé hitt ez átalakulás közel jövőjében.

Hiszen maga írta, hogy «szabadelvűsége ekkorig csak a jövődő alaktalan képletein kóválygott legtöbbnyire»; hogy «csak az ihletés perczenete tünteti föl olykor lelki szemei előtt hő vágyait, miket nemzetünk jövője felől lelke mélyében táplál.»

«Avult érdekek», írta csak pár évvel azelőtt, «élethalálra küzdenek egy még alakulatlan jövődő eszméivel. Minket nem deríthet munkánkban az a gondolat, hogy megérni lássuk a nehéz harcz szép gyümölcseit. Mi még csak nem is veteményezünk. Csak irtogatunk, földet tisztogatunk, hogy a kik utánunk jönnek, veteményezhessenek azok számára, kik ő utánok jövődenek.»

S íme a sors megengedte érne, hogy ő arasson, a hol mások vetettek, a midőn még a veteményezésnek sem látta idejét.

Vergniaud jut eszünkbe, kiről a girondisták történetírója mondja, hogy nem volt köztársasági és mégis ő mondta ki először a köztársaságot. Kossuth politikai elveire nézve is sokat hasonlított Vergniaudhoz. Csakhogy a girondisták foederalismusa mellett nem bírta azok mérsékletét.

Kossuth egész véralkatában, egész lényében, szellemében, minden ízében izgató volt. Nem is képzelhette magát nem ellenzékinék. Hányszor mondotta, hogy ő örökké az ellenzék padjain marad, ha a pártja kormányra jut is.

S mégis miniszterséget vállalt: fogja mondani az olvasó. Addig fészkelődött, míg föl nem fordult. Gyakran volt azon időben kedélybeteg. Többször íratta lapokban, hogy lemond. S a képviselőházban minduntalan jelét adta, mennyire nem tűri, hogy közte és az ellenzék közt ellentétek forogjanak fönn. Lehordta a törpe minoritást, s e törpe minoritáshoz azután oly közeledést tőn, hogy azzal föladata a miniszteri politikát. A miniszteri padon is nem egyszer az ellenzéknek szerzett diadalt nagyhatású szónoklatával. Miért? Mert erősebb volt benne az izgató, a megrögzött ellenzéki hajlam az államférfinál.

Az izgatás is gyakran szükséges a politikában. Örök érdeme Kossuthnak a merész föllépés az 1848-dik év tavaszán. De az izgatás soha sem lehet cél, csupán eszköz. Az eszköznek pedig magasabb belátás szolgálatában kell állania. Az izgatás irányát, szükségét és határát csak államférfiú határozhatja meg.

Kossuthnál a 48-diki tavaszon az európai mozgalom ihlete, majd a sérült nemzeti önérzet szenvedélye volt egyedül az irányadó.

Olvastam valahol, hogy a forradalom a bölcsésznek eszme, a népnek boszú.

Kossuthban volt megtestesítve e boszú, a népszenvedély. Innen a forradalmi vezérnek roppant hatása.

S az események csodásan jártak kezére. Mindig a legrosszabbat várta, s ellenségeinek ostobasága és rosszakarata mindig felülmúlták várakozását.

Mirabeauról írja Dumont, hogy voltak pillanatai, midőn azt mondta, hogy magát jósnak érzi, s valóban úgy látszott, mintha a jövődőknek ihletettségével bírta.

Kossuth is többször említette, hogy szinte borzad magától a jós szerepében; s a jövő történet-könyvében kezdett olvasni. Jósolta, hogy Debreczenben lesz letéve a magyar függetlenség alapja. Aztán következett - mint Petőfi költeményében, - a világszabadság! Ennek jósunk szerint Szegedről kell vala kiindulnia.

Jelen voltam a szegedi piacon e nagy jóslat világgá bocsátásakor.

A közönség bámulta az ihletett férfiút.

Én pedig elborúltam és sajnálkoztam nemzetem sorsa fölött.

Végig tekintek vala emlékezetemben a történelem nagy emberein, a kiknek adatott forradalmakban vezérelni, s azokon a még nagyobb férfiakon, a kiknek adatott, ily nagy küzdelmekből diadalmasan vezetni ki a népet, mely reájok bízta sorsát.

Leginkább hasonlított Kossuth Rienzihez. Tolluk és nyelvök egyaránt ékesen szóló. Ugyanazon eszközök hatni a népre. A néptribun palástja ennél, a közhonvéd atilla amannál. A néptribun a porfir edényben fürdik, a melyben Nagy Constantin egykor. S a magyar dictator lapokban és szónoklatban hirdeti, hogy ugyanazon ágyban aludt, a melyben Mária Terézia egykor és előtte az osztrák hadaknak fővezére. Sajnos, hogy ezentúl is folytathatjuk a párhuzamot; hogy a római dictator, mint Gibbon írja, több ékesen szólással mint vállalkozási szellemmel, határozottsággal bírt; hogy Livius könyveiből, a lelkesedés mellett, vezéri ügyességet és bátorságot is nem merített; hogy a táborban is szószéken állott inkább, mint a sereg élén; hogy tehetségei nem tartattak egyensúlyba nyugodt, túlnyomó eszélyesség által.

Kevésbé tökéletes a párhuzam Cromwellel.

Ugyanazon számító alázatosság mindkettejükben, csakhog Cromwellben több volt a képmutatás, mint Kossuthban a színlett szerénység. Kossuth gyakori idyllicus epedése a magánélet után, ha Washington lemondására nem akart emlékeztetni, szintén Cromwell pásztorbotját juttatja eszünkbe. Abban is hasonlítottak, hogy uralmuk mindkettejüknél ellenállhatatlan, vetélytárs nélküli, de ideiglenes volt, semmi kilátással a jövőre.

Habár azonban Cromwell hatalmának és lángeszének sem adatott a dictaturát a jog és szabadság állandó kormányává alakítani át: az angol protector sok előnnyel bírt a magyar kormányzó fölött. Guizot írja róla, hogy az eszély szintoly nagy volt benne, mint az ambitio. S Cromwell katona és államférfiú volt egyszersmind, egyaránt képes vezetni egy sereget és pártot. A forradalomból biztosan lépett a dictaturára, egyképen betöltvén mindkét föladatot.

A gondviselés ritkán ad egyes embernek ily kettős hatalmat. Kossuthnak, a rendkívüli izgatónak, a nagy forradalmi szónoknak, fájdalom, a dictátorságra sem volt hivatása. Nem csak katona, államférfiú sem volt. A mily mértékben bírt a népszerűség ösztönével, oly mértékben nélkülözte a tekintély adományát. Mindig féltékeny volt népszerűségére, hatalmára.

Rendszeretlen kapkodás a kezdeményezésben, ingadozás, habozás jellemezte intézkedéseiben. S nem csekély mértékben hiányzott benne az emberismeret, a szervező és alkotó erő, a személyes bátorság, a mérséklet és eszély.

Guizot mondja, hogy az angol forradalom főleg azért sikerült 1688-ban, mert elvében védelmi lévén, egyszersmind határozott és korlátolt volt tárgyára nézve. A magyar forradalom is a védelmi téren folyt az ápril 14-diki nyilatkozatig. Ekkor lett támadóvá. Nem a 48-diki törvények képezték azontúl korlátaikat. Olvassátok Kossuth beszédét ama nagy napon. A szenvedély, a boszú lép előtérbe. Elzárva a kiegyenlítés minden reménye, lehetősége; s a magyar fegyverek győzelme esetére egy új, trónkövetelő háborúra nyílik kilátás. A magyar forradalom európai kérdéssé emelve: de ellenünk! Az orosz invasio az angol államférfiak előtt is elnézésre talál.

Szóljunk-e elvégre, a párhuzamokat folytatva, Washingtonról?

Már eddig is hallom az ellenvetést a viszonyok különbségeiről.

De én nem is viszonyokat vetem egybe.

Washingtonban látjuk, mennyit tesz az egyén személyisége, a ki a dolgok élén áll, a nagy föladatok kivívására!

Ha a szónokot hasonlítjuk, a magyar kormányzó magasán áll az amerikai függetlenségi harcz vezére fölött. Washington az írásban készséggel bírt ugyan, de a szónoklatban nem bírt se az eszmék, se a szók azon bőségével, melylyel Kossuth. Alig hallotta őt valaki tíz percznél tovább beszélni egy huzamban. S mindannyiszor csak a kérdés lényegéhez szólt.

Oly dús képzelő tehetséggel sem áldotta meg a természet Washingtont, mint a magyar kormányzót. S míg Kossuth elemében volt mintegy a forradalomban, Washington csak a kényszerűségnek engedett, súlyos politikai kötelességet teljesített, midőn elhagyta magányát, a

melybe mindenkor annyira vágyott vissza. Washington is ingerlékeny volt véralkatánál fogva, de mint Jefferson írja róla - heves lelkületét meggondolás és szilárd akarat állandóan féken tartották. Félelmet nem ismert, személyes veszedelmeknek hideg nyugalommal ment elébe: jellemének legerősebb vonása mindazonáltal eszélyességében állott. A cselekvés terére csak minden körülmény, minden tekintet érett megfontolása után lépett, nem mozdulva, ha kétség keletkezett lelkében, de egyszer eltökélve, keresztülvitte szándokát, bármily akadályokkal találkozott. Ritkán találjuk nagy férfiakban is a türelem és bátorság, az ügyes időzés és a merész vállalkozás ama vegyületét, ritkán találunk annyi erélyt annyi bölcseséggel. Egyaránt kitűnő mint katona és államférfiú. Ellensége minden ábrándos vállalatnak. Szíve nem volt olvadozó, de pontosan fölvette minden ember értékét, s ahhoz képest becsülte.

Ilyen volt az a férfiú, akit a gondviselés mindazon tulajdonokkal megáldott, a melyek egy nemzet megmentésére, a forradalmak szerencsés bevégzésére szükségesek.

A lelkesedés, a szónak hatalma egymagában soha egy nemzet szabadságát nem vívta ki, nem biztosította!